

УДК 330.837

## СОЦІАЛЬНА ТРАНСФЕРТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ

*Роговий М.І., асистент (ХНТУ "ХПР")*

*Представлена стаття висвітлює та розкриває проблему важливості соціальної трансфертної політики держави. Розглянуті основні цілі та напрямки такої політики в сучасному та історичному контексті, а також критерії ефективності такої політики.*

**Постановка проблеми та її зв'язки з науковими та практичними завданнями.** Соціальна трансфертна система є найважливішою ланкою економічної політики будь-якої цивілізованої держави. В економічно розвинених державах соціальний захист є найважливішою частиною національної економіки, витрати на яку сьогодні складають більше чверті валового внутрішнього продукту. Найбільш розвинені соціальні трансфертні системи мають країни Європейського союзу. Саме у них з'явилися і отримали розвиток перші соціальні програми. Завдяки системам соціального захисту сучасні європейські економіки отримали назву соціально-орієнтованих. Тому для держав є перехідною економікою є дуже важливим вивчення проблеми соціальної трансфертної політики держави.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Дослідження проблем соціального захисту населення як одного з аспектів розвинутої ринкової економіки займали і займають важливе місце в роботах численних учених і практиків: Дж.Кейнса, Ф.Хайека, М.Фрідмена, Дж.Бьюкенена, А.Маршалла, Барра Н., А.Пігу, Дж.Стиглиця, Бабіч А.М., Єгорова Є.В., Жільцова Є.Н., Кадомцева С.В., Роїк В.Д., Ракитського Б.В., Седова М.Л., Архієреєва І.С., Гріценко А.А., Тютюнникової С. та інших. У своїй роботі «The Economics Of The Welfare State» Н.Барр розглядає економічні та соціальні передумови виникнення та функціонування систем соціального забезпечення розвинених держав [1]. Тютюнникова С. більшою мірою концентрується на проблемі людського капіталу та стимулюючій функції соціальної трансфертної політики [4]. А.Пігу є класиком економічної теорії, який ще у XIX столітті звертав увагу на те, що ринкова система не може самостійно вирішувати низку проблем, в тому числі і проблему соціального захисту членів суспільства [6].

**Виділення невирішених частин загальної проблеми.** Одним з найбільш проблемних аспектів соціальної трансфертної політики держави є проблема ефективності системи соціального захисту, допомоги та перерозподілу коштів. Більшість авторів, які

працювали над темою соціального захисту розглядали більш конкретні, з посиланням на окремі держави, аспекти цієї проблеми та ефективності в умовах тієї чи іншої системи державного устрою та соціальної політики. У статті автор намагається розкрити проблеми основних напрямів та цілей соціальної трансфертної політики та ефективності соціальних трансфертів взагалі, не враховуючи специфіки окремих держав та систем.

**Метою роботи** є розгляд соціальної трансфертної політики держави та визначення показників її ефективності (абсолютний та відносний коефіцієнти зниження нерівності).

**Виклад основного матеріалу.** Соціальна трансфертна політика - це складова частина соціальної політики, спрямована на підтримку стандартів життя населення з метою стимулювання його активної економічної діяльності, збільшення його платоспроможності не тільки за рахунок соціальних трансфертів, але і шляхом стимулювання зростання основних доходів. Основним завданням трансфертної політики в рамках соціальної політики держави є допомога найменш забезпеченим і незахищеним категоріям громадян і окремим громадянам. Тобто основним призначенням соціальних трансфертних виплат є зниження рівня бідності. Кожна держава прагне до того, щоб дотримувалося правило, що жодна людина (сім'я) не повинна опускатися нижче за якийсь життєвий стандарт. Це питання навряд чи можна вважати об'єктивно вирішеним для жодної з держав світу.

На практиці, для оцінки рівня бідності користуються трьома основними способами визначення ступеня і глибини бідності: абсолютним, відносним і суб'єктивним.

Підхід, заснований на визначенні прожиткового мінімуму, тобто мінімальної кількості товарів і послуг, здатної задовольнити найбільш нагальні, первинні потреби людини - абсолютний спосіб. Його почали застосовувати після першої світової війни в Європі, коли практично у всіх державах панували убогість, голод і розруха. У таких умовах абсолютний спосіб визначення бідності є найбільш ефективним і

таким, що просто реалізується. Тобто, найбільш застосовний даний спосіб тоді, коли можна визначити чіткий критерій і не потрібно робити певних розмежувань серед членів суспільства, які б враховували їх індивідуальні потреби. У подібних ситуаціях необхідний тільки мінімум товарів, робіт або послуг.

Суб'єктивний підхід до визначення бідності припускає, що самі люди краще розбираються в тому, що таке бідність. Отже, межа бідності приймається на такому рівні, на якому вона представляється більшості населення. У такому підході також існує спірний момент, заснований саме на його суб'єктивності. Не завжди бачення основної маси населення може відображати реальну ситуацію і реальні потреби. Як часто показує практика, населення в більшості своїй схильне до дії з боку політичних сил, держави і засобів масової інформації.

Відносний підхід передбачає, що точкою відліку є середній рівень добробуту населення. Як межа (пори́г) бідності приймається частка середнього медіанного доходу (найчастіше, близько половини) населення. При всіх вищезгаданих підходах існує можливість статистичної обробки інформації і співвідношення розрахункових даних з фактичними.

Іншим важливим напрямом і метою трансфертної політики в рамках соціальної політики держави є зниження нерівності в розподілі доходів населення. Слід зазначити, що існує відмінність між поняттями бідності й нерівності.

Нерівність може розглядатися лише по відношенню до якихось базових, або визнаних такими, умовам і критеріям. Найчастіше як критерій нерівності використовується різниця в доходах, як окремих громадян, так і груп людей. Бідність же, у свою чергу, також відносна, проте тут мають на увазі життєві стандарти. Тобто, бідною людина може не бути, проте нерівність при цьому враховується.

Також слід зазначити, що нерівність в суспільстві може змінитися не тільки залежно від конкретних запланованих дій соціальної політики, але також в результаті інших об'єктивних чинників. Тому, аналізуючи ефективність соціальної політики, важливо розрізняти так званий загальний перерозподільний ефект (підсумкова зміна ступеню нерівності в результаті заходів або зміни ситуації в країні) і чистий перерозподільний ефект (викликаний безпосередньо конкретними заходами соціальної політики). Обидва даних показники є достатньо важливими і можуть бути використані для аналізу ситуації в державі, а також для оцінки ефективності заходів трансфертної політики. Для оцінки ефективності соціальної політики треба

також ввести нові показники: абсолютний та відносний коефіцієнти зниження нерівності які вказують вплив конкретних заходів соціальної трансфертної політики на зміни в нерівності населення та розраховуються за такими формулами виходячи зі значень коефіцієнта Джині:

$$K3Na = KДжф - KДжз; \quad (1)$$

$$K3Nв = (KДжф - KДз) / KДжф * 100\%, \quad (2)$$

де K3На – абсолютний коефіцієнт зниження нерівності,

K3Nв – відносний коефіцієнт зниження нерівності

KДжф – коефіцієнт Джині за факторними доходами,

KДжз – коефіцієнт Джині за загальними доходами.

Ці показники можуть бути розраховані також із застосуванням замість коефіцієнта Джині доцільного коефіцієнта:

$$K3Na = KДф - KДз; \quad (3)$$

$$K3Nв = (KДф - KДз) / KДф * 100\%, \quad (4)$$

де K3На – абсолютний коефіцієнт зниження нерівності,

K3Nв – відносний коефіцієнт зниження нерівності

KДф – доцільний коефіцієнт за факторними доходами,

KДз – доцільний коефіцієнт за загальними доходами.

Також серед цілей соціальної політики виділяється згладжування потоку доходів, що пов'язане з життєвим циклом людей і періодом їх трудової діяльності. Індивіди можуть або самі проводити відрахування до пенсійних фондів, або це за них може робити держава за допомогою обов'язкових пенсійних перерахувань.

Страховання населення від непередбачених і неприйнятно серйозних відхилень від життєвих стандартів [1, с. 10] також є однією з основних функцій трансфертної політики. Дана функція в основному стосується виплати допомоги з безробіття або по інвалідності, тобто таких видів трансфертів, які забезпечують індивіда в ситуаціях, які він сам не може передбачити і запобігти. Держава, проте, не може допустити, щоб її громадянин в результаті непередбачених обставин був вимушений бідувати.

Ще однією метою трансфертної політики є соціальна інтеграція, що означає можливість підтримки людської гідності громадян, коли,

опинившись в складній ситуації, людині не обов'язково звертатися по допомогу до когонебудь окрім держави [2, с.20]. Така система є практично анонімною і дозволяє уникнути важких психологічних проблем, пов'язаних з усвідомленням власного утримання.

Метою трансфертної політики, більш характерною для розвинених економік, також є формування суспільної солідарності. Даний принцип ґрунтується на тому, що найбільш багаті члени суспільства більшою мірою платять за бідних, а в перехідних економіках все більше розвивається саме індивідуалізм в даних питаннях. Кожен сам несе відповідальність за своє матеріальне положення і здоров'я, навіть в тих випадках, коли бідність об'єктивно викликана обставинами, що склалися.

Специфіка перехідних процесів в державах з трансформаційною економікою диктує особливі цілі соціальної трансфертної політики, не характерні для розвинених держав. Такою специфічною метою є поліпшення міжнародного іміджу, яке полягає, крім усього іншого, і в приведенні соціальної сфери у відповідність з міжнародними і європейськими стандартами. В зв'язку з цим слід зазначити, що серед заходів щодо виконання Плану дій "Україна - Європейський Союз", які Кабінет міністрів України затвердив на 2007 рік, були заплановані заходи, направлені на зниження рівня бідності [3].

Ще однією важливою метою соціальної трансфертної політики, що має значення як для розвинених держав, так і для країн з перехідною економікою, є зниження соціальної напруженості, що виникає у зв'язку з розшаруванням суспільства і наявністю верств населення, що не мають законних коштів для існування.

Дуже часто випускається з уваги той факт, що будь-які соціальні виплати громадянам здійснюються тільки за рахунок інших громадян тієї ж держави і, якщо не стимулювати збільшення первинних доходів населення (доходи населення від соціальних трансфертів є вторинними в тому сенсі, що людина отримує їх не від власної діяльності або завдяки майну, що є у неї, а завдяки перерозподілу, який здійснюється державою вже після того, як члени суспільства отримали свої безпосередні (первинні) доходи від трудової діяльності, від власності, від підприємницьких здібностей [4, с. 65]), то при нинішній ситуації з виплатами і демографічній ситуації в суспільстві, соціальна допомога перетвориться на основну функцію держави. Тому, основним напрямом соціальної політики держави повинне стати збільшення первинних доходів громадян, що стане стимулом для здійснення активної трудової діяльності і зниження потреби в соціальних трансфертах.

Англійський економіст А.С. Пігу (1877–1959) [5], що займався разом з вивченням практичних питань економіки і розробкою окремих аспектів економічної і соціальної політики, теоретичними дослідженнями і що здобув широку популярність завдяки своїм роботам по економічній теорії добробуту, в своїх роботах розглядає ті наслідки, до яких приводить перерозподіл грошових коштів від «від багатих до відносно бідних».

Головна праця А. Пігу - «Економічна теорія добробуту», була написана на початку ХХ століття (у 1920 році) в Лондоні, і вже тоді проблема соціального забезпечення виходила на передній план у зв'язку з необхідністю підтримки соціального капіталу на належному рівні. Проте в той же час гостро вставало питання, а чи не приведе впровадження системи соціальної допомоги малозабезпеченим до зниження стимулів до праці? І приведений витяг з «циркуляра 552 міністерства освіти», в якій при описі виділення субсидій на оплату харчування для дітей мовилося: «краще, щоб вони сплатили стільки, скільки їм дозволяють засоби, чим отримали харчування безкоштовно» [6, с.126].

Одним з найбільш істотних і важливих тверджень, зроблених автором в даній роботі, представляється такий: «є вагомими причини вважати, що при помірному перерозподілі ресурсів на користь порівняно бідних за рахунок порівняно багатих, спрямованому виключно на вкладення коштів в бідних з метою підвищити продуктивність їх праці, віддача від цих коштів у вигляді додаткового продукту в результаті підвищення продуктивності набагато перевищить нормальну процентну ставку на капітал, вкладений в машини і будівлі» [6, с. 245].

Ця теза представляється дуже значущою. Адже вона вказує на те, що вже на початку ХХ століття передові вчені того часу відзначали важливість і, найголовніше, вигоду вкладення засобів в людський капітал. І це в той час, коли ні про яке «інформаційне суспільство» ніхто і подумати не міг. Тим більше це вірно в сучасному світі, в якому найбільш важливим чинником виробництва виступають інформація і людський капітал.

Як наголошується в роботі А.Пігу із цього приводу зі слів каноніка Барнетта: «Я знаю багато проектів реформ, але, виходячи з мого 11-річного досвіду, я б сказав, що ніяка реформа не зачіпає коріння зла, якщо вона супроводжується доброзичливими відносинами між тим, що допомагає і одержувачем допомоги» [6, с. 124].

Стратегічною метою такої політики повинне стати всіляке сприяння зростанню добробуту населення, збільшення його платоспроможності не тільки за рахунок допомоги

і субсидій, а за рахунок основних доходів, при цьому тактичним завданням, як і раніше, повинен залишатися соціальний захист найбільш соціально уразливих верств населення.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Соціальна трансфертна політика держави повинна бути направлена не тільки на підтримку малозабезпечених, але й стимулювати громадян до більш активної життєвої позиції. Також дуже важливо вести постійний моніторинг ефективності такої політики та запобігати нецільовому використанню коштів, призначених для соціальних виплат.

### СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Barr N. The Economics of The Welfare State. 3rd Ed. Stanford Univ. Press, 1985, Chs. 1-2, 7-15.

2. Державна служба зайнятості інформує // Соціальний захист.-2001.-№5.- С.20

3. Кабмін утвердив заходи по Плану дій "Україна-ЕС" // <http://www.podrobnosti.ua/power/govt/2007/05/03/420479.html>

4. Тютюнникова С. В. Формирование доходов населения в трансформационной экономике // Проблемы стабилизации экономического развития: Збірник наукових праць. – Х.: ХДУ, 1998. – 4.1. – С. 63-70

5. Энциклопедия «Кругосвет» // <http://www.krugosvet.ru/articles/75/1007577/1007577a1.htm>

6. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. - М., 1985.- 582 с.

*Рецензент к.е.н., доцент УкрДАЗТ Каменева Н.М.  
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Сухорукова Т.Г.*